

УДК 364-786

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-109-2-197-204>

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ПРОЦЕСІ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ НАСЛІДКІВ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО СИНДРОМУ У ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Т. Г. Тюріна

ORCID 0000-0001-9421-9350

Л. Є. Клос

ORCID 0000-0001-9972-7450

І. С. Дячок

ORCID 0000-0006-5888-22300

Стаття присвячена дослідженню проблеми ролі соціального працівника у процесі нейтралізації наслідків посттравматичного синдрому у військовослужбовців та ветеранів війни.

У статті розглянуто психотравмуючі події та їх вплив на духовне, психічне, соціальне і фізичне здоров'я особистості.

Проаналізовано психотравмуючі ситуації, з одного боку, як джерело небезпеки для духовного і психічного здоров'я людини, а з іншого – як джерело духовного зростання особистості, оскільки війна «оголює» душу людини, активізуючи її найважливіші особистісні якості.

Розкрито завдання та психологічні особливості роботи соціального працівника і помічника ветерана у контексті соціально-психологічної реабілітації та духовно-морального оздоровлення ветеранів війни, військовослужбовців та сімей захисників і захисниць Вітчизни в умовах воєнного стану та у період повоєнного відновлення України.

Проаналізовано змістову складову інноваційної освітньої програми підготовки помічників ветеранів, яку розроблено й апробовано викладачами кафедри соціології та соціальної роботи НУ «Львівська політехніка».

Запропоновано можливі шляхи змістовного вдосконалення програм підготовки соціальних працівників та помічників ветеранів у напрямку духовно-морального оздоровлення особистості, що

сприятиме, певною мірою, нейтралізації посттравматичного синдрому у військовослужбовців та ветеранів війни.

Ключові слова: *військовослужбовці, ветерани війни, сім'ї захисників і захисниць Вітчизни, соціальний працівник, помічник ветерана, психотравмуючі події, воєнний стан, соціально-психологічна реабілітація, духовно-моральне оздоровлення.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Проблема підготовки соціальних працівників та помічників ветеранів до соціально-психологічної реабілітації, духовно-морального оздоровлення ветеранів війни, військовослужбовців, членів сімей захисників і захисниць Вітчизни є надактуальною саме зараз, оскільки військові дії тривають, що часто призводить до психічних травм та важкої посттравматичної реабілітації особистості.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Незважаючи на те, що як свідчить аналіз літератури з проблеми дослідження, питання якісної змістовної фахової підготовки майбутніх соціальних працівників, помічників ветеранів до роботи з ветеранами війни, військовослужбовцями, сім'ями захисників і захисниць Вітчизни є надважливою; у сучасній науковій літературі, на наш погляд, недостатньо уваги приділяється дослідженню теоретичної підготовки соціальних працівників та помічників ветеранів до цього процесу в умовах воєнного стану.

Мета статті – розкрити роль соціального працівника у процесі нейтралізації наслідків посттравматичного синдрому у військовослужбовців та ветеранів війни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Війна в Україні триває. Перебування в зоні бойових дій, загибель чи смерть близьких людей, побратимів, мирного населення; картини смерті, поранень і людських страждань; суїциди і вбивства – це реальність українських військових, що часто призводить до психічних травм та важкої посттравматичної реабілітації.

Психотравматичними вважаються події, що загрожують як фізичному існуванню людини, так і її духовному, психічному, соціальному і фізичному здоров'ю.

У психологічній науці спостерігається неоднозначне ставлення до наслідків пережитих травматичних подій. Такі дослідники, як В. Франкл та Дж. Каплан, розглядали психотравмуючі ситуації та обумовлені ними страждання одночасно і як джерело небезпеки психічного здоров'я, і як

джерело потенційних позитивних здобутків для особистості. Зокрема, В. Франкл у своїй книзі «Людина у пошуках справжнього сенсу» зумів яскраво проілюструвати значення пережитих психотравмуючих ситуацій й пов'язаних з ними страждань для знаходження справжнього сенсу життя. Дослідник переконує, що обумовлені психотравмуючою ситуацією страждання часто дають змогу людині проявити внутрішню свободу волі, зробити новий вибір та знайти сенс життя (Frankl, 2004).

Так, війна може зруйнувати в людині людину, її духовно-душевну складову, а може навпаки зробити сильною, мудрою, очистити від усього зайвого, наносного, зовнішнього, трансформувати її свідомість до духовних висот. Це школа духовного становлення в дії чи саморуйнування та самознищення, оскільки війна «оголює» душу людини, активізує її найважливіші особистісні якості.

Надзвичайно актуальними, на наш погляд, у цьому контексті є роздуми щодо природи війни загалом та її впливу на людську психіку від головного капелана Оперативного командування Схід Збройних Сил України Дмитра Поворотного: «Вбий війну в собі, інакше вона вб'є тебе!» Ми поділяємо погляди автора, за словами якого: «Не можна тілом повернувшись з війни, жити з нею в душі, бо навіть тоді, коли ти переміг ворога на війні, війна переможе і вб'є тебе, і треба докласти всі фізичні, моральні, а особливо духовні сили, щоб перемогти війну в собі. Наскільки ти опираєшся війні в собі – настільки ти людина. Це найважче, але саме це справжня перемога – перемогти не тільки ворога на війні, а і перемогти війну в собі. Це справжнє повернення додому! Проклятий, хто привів війну в свій дім, приречений, хто лишив війну в собі! ... Вбий війну в собі, інакше вона вб'є тебе!» (Поворотний, 2018).

Щоб звести до мінімуму руйнівні наслідки травмуючих ситуацій, сприяти збереженню психічного здоров'я, необхідні соціально-психологічна допомога та підтримка постраждалих як в умовах екстремальної ситуації, так і після повернення із зони ризику. Тому ключова проблема, що стоїть перед українським суспільством сьогодні, – сприяти духовно-моральному, соціальному, психічному, фізичному оздоровленню та відновленню особистості військовослужбовців та ветеранів війни. Найголовніше завдання соціального працівника у роботі з ветеранами війни, військовослужбовцями як під час війни, так і у післявоєнний період, на наш погляд, це – допомогти Воїну очистити свою душу, подолати, перемогти в собі «людину війни», психологічно «вбити в своїй душі війну»: агресію, злість, ненависть, ворожнечу, зневіру, відчай, безвихідь, страх, оскільки самі вони сприяють саморуйнуванню і самознищенню особистості на духовному, психічному, соціальному і фізичному рівнях. Працівники соціальної сфери

повинні стати духовними терапевтами, цілителями поранених людських душ, сприяти відродженню у душі Воїна віри, надії, миру і спокою, які допоможуть йому духовно зцілитися, очиститися, почати повноцінне життя, по справжньому повернутися додому (Тюріна, 2023).

Не менш актуальною і важливою частиною роботи соціального працівника в контексті соціально-психологічної реабілітації ветеранів та військовослужбовців є робота із сім'ями Захисників та Захисниць Вітчизни. Адже ветерани повертаються додому, в сім'ї та в те середовище, звідки пішли на війну. Проте повертаються вони вже іншими людьми з огляду на все пережите і пройдене в бойових зіткненнях. Вони вже не ті самі «чоловіки», «брати», «батьки», «сини». Війна змінила їх і це мають розуміти і усвідомлювати близькі, рідні, друзі. Зрештою, переживання, стрес, пов'язані з тривогою і турботою про Захисників, які перебували на полі бою, відкладається і в свідомості та психіці рідних. Вони також змінюються. Таким чином, доводиться усвідомити, що зустріч і подальша взаємодія ветеранів, військовослужбовців із сім'ями є також стресовим фактором для обох сторін. Це слід враховувати соціальним працівникам у процесі надання соціально-психологічних та інших соціальних послуг, спрямованих на забезпечення реінтеграції ветеранів, повернення до життя в статусі цивільних.

Розв'язання проблем пов'язаних із соціальною адаптацією, реабілітацією та соціальним супроводом колишніх військовослужбовців, ветеранів війни лежить в площині професійної компетентності як соціальних працівників, так і помічників ветеранів. «Помічник ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя» – це новий фах, підготовка за яким розпочалася восени 2023 року в рамках експериментального проекту Кабінету Міністрів України і Міністерства у справах ветеранів України (Постанова КМУ від 19 червня 2023 року №652 «Про запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя»).

Кафедра соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» була серед чотирьох університетських структур в Україні, у яких вперше розпочато підготовку за цим фахом. На базі Центру ветеранського розвитку Львівської політехніки і у співпраці з Міністерством у справах ветеранів України, викладачі кафедри здійснили підготовку інноваційної освітньої програми й розробили робочі програми навчальних дисциплін та їх методичне забезпечення. Наприкінці вересня 2023 р. відбувся випуск першої групи помічників ветеранів у Львівській політехніці.

Програма підготовки помічників ветеранів охоплює 6 змістових модулів, зокрема такі: 1) юридичний супровід ветеранів; 2) соціальний

захист ветеранів у громаді; 3) супровід реабілітації ветеранів війни та членів їх родин; 4) психологічні та комунікативні стратегії у роботі з ветеранами та членами їх родин; 5) професійна адаптація ветеранів до цивільного життя; 6) організація роботи та документообігу фахівця по роботі з ветеранами.

У рамках модуля «Супровід реабілітації ветеранів війни та членів їх родин» розглядаються такі питання, як: поняття та види реабілітації ветеранів війни; лікування ветеранів: безкоштовне протезування, безкоштовні ліки та лікарські засоби, щорічне медичне обстеження і диспансеризація із залученням необхідних спеціалістів, стоматологічна медична допомога; санаторно-курортне лікування і оздоровлення дітей; організація психологічної реабілітації ветеранів; практичні кейси до блоку. У курсі модуля з психологічних та комунікативних стратегій у роботі з ветеранами та членами їх родин акцент здійснено на вивченні питань: командотворення; актуальних проблем і складнощів соціально-психологічної адаптації ветеранів; ветеранів військових дій як цільової аудиторії в контексті соціальних потреб та психологічних особливостей; впливу військових дій на особистість, бойова травма та її наслідки; основи професійного спілкування з ветеранами військових дій: комунікативні прийоми і техніки; комунікація з членами родин військових (у т.ч. зниклих безвісти та загиблих); робота з ветеранами війни, що мають поведінкові розлади (агресія, залежності від психоактивних речовин); основи першої психологічної допомоги та самопомоги; психологія стресостійкості; профілактика емоційного та професійного вигорання; психологія мотивації та цілепокладання; тренінг з проєктування майбутнього (Клос, 2023).

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

На наш погляд, доцільно було б доповнити програму підготовки помічників ветеранів модулем, зміст якого спрямований на духовно-моральне, соціальне, психологічне оздоровлення особистості; ввести відповідні спецкурси для випускників бакалаврату і магістратури за спеціальністю соціальна робота. Це сприятиме більш ефективній підготовці майбутніх соціальних працівників та помічників ветеранів війни до роботи з військовослужбовцями, ветеранами та їх сім'ями в умовах воєнного стану та у період повоєнного відновлення України.

Зміст спецкурсів повинен бути спрямований на розвиток самосвідомості, пошуки «самого себе» та усвідомлення особистістю свого місця у світі, формування позитивного самоприйняття та світосприйняття, вміння досягати духовно-моральної рівноваги, корегувати свою власну поведінку відповідно до духовно-етичних принципів, сприяючи таким шляхом, певною мірою, нейтралізації наслідків ПТС та гармонізації особистості.

На нашу думку, потребують подальшого дослідження і розробки теоретичних аспектів підготовки майбутніх соціальних працівників та помічників ветеранів до соціально-психологічної реабілітації, духовно-морального оздоровлення ветеранів війни та військовослужбовців.

Література

1. Клос Л. Супровід реабілітації ветеранів війни та членів їх родин: навчальний посібник. Львів: Видавець Марченко Т.В., 2023. 164 с.
2. Поворотний Дмитро «Вбий війну в собі, інакше вона вб'є тебе!», - Капелан Збройних Сил України. URL: <https://life-after-ato.com.ua/post/716> (дата звернення: 12.05.2024).
3. Тюрина Т. Г. Роль соціально-гуманітарних дисциплін у процесі духовно-морального і патріотичного виховання студентів першого курсу спеціальності «Соціальна робота» (кафедра соціології та соціальної роботи НУ «Львівська Політехніка»). *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць*, 2023. Вип. 3 (107). Київ : вид-во СНУ ім. В. Даля. С. 183-203.
4. Постанова Кабінету Міністрів від 19 червня 2023 р. № 652 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо запровадження інституту помічника ветерана в системі переходу від військової служби до цивільного життя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
5. Frankl V. Man's Search For Meaning: The classic tribute to hope from the Holocaust. London. Sydney. Auckland. Johannesburg: Rider, 2004. 160 p.

References

1. Klos, L. (2023). Support for the rehabilitation of war veterans and their family members: navchalnyi posibnyk. Lviv: Vydavets Marchenko T.V. (ukr).
2. Povortnyi Dmytro "Vbyi viinu v sobi, inakshe vona vbie tebe!", - Kapelan Zbroinykh Syl Ukrainy ["Kill the war in yourself, otherwise it will kill you!" - Chaplain of the Armed Forces of Ukraine]. Retrieved from: <https://life-after-ato.com.ua/post/716> (date of appeal: 12.05.2024) (ukr).
3. Tiurina, T. H. (2023). Rol sotsialno-humanitarnykh dystsyplin u protsesi dukhovno-moralnoho i patriotychnoho vykhovannia studentiv pershoho kursu spetsialnosti "Sotsialna robota" (kafedra sotsiolohii ta sotsialnoi roboty NU "Lvivska Politekhnika") [The role of social and humanitarian disciplines in the process of spiritual, moral and patriotic education of students of the first year of the "Social Work" specialty (Department of Sociology and Social Work of NU "Lviv Polytechnic")]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka : zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 3 (107)*. Kyiv: vyd-vo SNU im. V. Dalia S. 183-203 (ukr).
4. Postanova Kabinetu Ministriv vid 19 chervnia 2023 r. № 652 "Pro realizatsiiu eksperymentalnoho proektu shchodo zaprovadzhenia instytutu pomichnyka veterana

- v systemi perekhodu vid viiskovoi sluzhby do tsyvilnoho zhyttia” [Decree of the Cabinet of Ministers dated June 19, 2023 No. 652 “On the implementation of an experimental project on the introduction of the veteran’s assistant institute in the system of transition from military service to civilian life”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/652-2023-%D0%BF#Text> (date of appeal: 12.05.2024) (ukr).
5. Frankl, V. (2004). *Man’s Search For Meaning: The classic tribute to hope from the Holocaust*. London. Sydney. Auckland. Johannesburg: Rider (eng).

THE ROLE OF A SOCIAL WORKER IN THE PROCESS OF NEUTRALIZING THE CONSEQUENCES OF POST-TRAUMATIC SYNDROME IN SERVICEMEN AND WAR VETERANS

T. H. Tiurina, L. Ye. Klos, I. S. Diachok

The article is devoted to the study of the problem of the role of a social worker in the process of neutralizing the consequences of post-traumatic syndrome in servicemen and war veterans.

The article discusses psychotraumatic events and their impact on the spiritual, mental, social and physical health of an individual.

Psychotraumatic situations are analyzed, on the one hand, as a source of danger for a person's spiritual and mental health, and on the other - as a source of spiritual growth of the individual, since war “bares” the human soul, activating its most important personal qualities.

The tasks and psychological features of the work of a social worker and a veteran's assistant in the context of socio-psychological rehabilitation and spiritual and moral recovery of war veterans, servicemen and families of defenders of the Motherland in the conditions of martial law and during the post-war reconstruction of Ukraine are revealed.

The content component of the innovative educational program for training veterans' assistants, which was developed and tested by the teachers of the Department of Sociology and Social Work of Lviv Polytechnic University, was analyzed.

Possible ways of meaningful improvement of training programs for social workers and veterans' assistants in the direction of spiritual and moral rehabilitation of the individual are proposed, which will help, to a certain extent, to neutralize post-traumatic syndrome in servicemen and war veterans.

Keywords: *military personnel, war veterans, families of defenders of the Motherland, social worker, veteran's assistant, traumatic events, martial law, social and psychological rehabilitation, spiritual and moral recovery.*

Тюріна Тамара Георгіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна). E-mail: Tamara.H.Tiurina@lpnu.ua

Tiurina Tamara Heorhiivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Sociology and Social Work of Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine). E-mail: Tamara.H.Tiurina@lpnu.ua

Клос Лілія Євгенівна – доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи Інституту гуманітарних і соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна).
E-mail: liliia.y.klos@lpnu.ua

Klos Liliia Yevhenivna – Doctor of Sciences in Education, Associate Professor, Head of the Department of Sociology & Social Work, Institute of the Humanities and Social Sciences of Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine).
E-mail: liliia.y.klos@lpnu.ua

Дячок Іванна Сергіївна – студентка кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету «Львівська політехніка» (м. Львів, Україна).
E-mail: ivannadiachok@icloud.com

Diachok Ivanna Serhiivna – a student of the Department of Sociology and Social Work of Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine).
E-mail: ivannadiachok@icloud.com